

Александар Блок (1870–1921) и поема „Дванаест“ (1918)

1. Александар Александрович Блок, водећи пјесник руског „сребрног вијека“ („златни вијек“ предводи Александар Сергејевич Пушкин), преминуо је 7. августа 1921. године у Петрограду (који се и на руском језику тада тако називао). Рођен је у истом граду, који се на руском тада називао Санкт-Петербург 1870. године, 16. новембра по старом календару, којему је у XIX вијеку одговарао 28. новембар по новом календару.

Педесетогодишњица Блокове смрти обиљежена је крајем 1971. године на Катедри за славистику Филолошког факултета у Београду предавањем које је одржао, пред својим колегама и професорима, студент четврте године Групе за руски језик и књижевност Радмило Маројевић, под насловом *Српски преводи Блокове њојеме „Дванадцатъ“*, и оно је сљедеће године под тим насловом објављено у књижевном и теоријском часопису за преводаштво Удружења књижевних преводаца Србије *Мостови* (1972, год. III, бр. 3 (11), 193–203; бр. 4 (12), 345–348).

Прво издање мог превода ремек-дјела Александра Блока, под аутентичним насловом — *Дванаест* а у екавском књижевном изговору, појавило се такође у часопису *Мостови* (1973, IV, св. 3 (15), 206–211; св. 4 (16), 309–313), у два наставка. На крају другог наставка, на стр. 313, објављене су моје *Напомене* [уз превод поеме „Дванаест“ Александра Блока], гдје сам, између осталог, образложио наслов дјела у оригиналу и преводу. Поема је под истим насловом, исто екавски, поново објављена у *Лейо-јису Мајише српске* (1978, год. CLIV, књ. 421, бр. 1, 33–44), овога пута о шездесетогодишњици настанка оригинала (поема је датирана јануаром 1918).

Након стопедесетогодишњице рођења, која се обиљевала 29. новембра прошле године, а о стогодишњици смрти (помен тим тужним поводом био је ове године 7. августа) објављујемо нову варијанту нашег превода поеме *Дванаест*, у (и)јекавском књижевном изговору, с овим кратким послјесловљем на тему лингвистике и поетике симболичних значења, прије свега симболике наслова, и с објашњењем неких реалија у изворном тексту и препјеву. Треба нагласити да Блок припада симболизму

* Радмило Н. Маројевић, Универзитет Доња Горица (Подгорица), Факултет умјетности и комунологије, radmilo@mail.ru

као књижевном правцу и да је до виртуозности развио поетику симболизма (најзначајнији претеча симболизма је наш Његош).

2. Што се тиче лингвистике и поетике насловног симбола, истаћи ћемо најприје да наслов књижевног дјела постаје проблем за превођење нарочито онда кад је вишезначан и кад у језику превода не постоји директни еквивалент који ће једном ријечју пренијети сва његова значења. Обично је један слој значења наслова везан за нешто конкретно из садржаја дјела (основно, номинативно значење), а други слојеви за пренесена или метафорична значења ријечи и изразâ. Специфичност наслова „Двенадцатъ“ који носи поема Александра Блока састоји се у томе што он нема само тематско, денотативно, и још пренесено, симболично значење, него и значење композиционо и жанровско.

(1) У пјесниковом аутографу, испред седме пјесме, стоји важна забиљешка: „Двенадцатъ (человек и стихотворений)“. Није то у почетку наслов дјела гласио „Дванаест људи и песама“, како је у своје вријеме тврдио Милосав Бабовић, него је пјесник, кад је требало да напише (или, вјероватније, кад је већ био написао) први стих седме песме: „И опяť идуť двенадцатъ,“ [7], дошао на замисао да тематици наслова саобрази и композицију своје поеме, да наслову дода и ту компоненту смисла. Тиме је пјесник експлицитно изнио да се наслов *Двенадцатъ* односи и на *дванаест* јунака и на *дванаест* њених композиционих јединица. Дванаест пјесама су у извесном смислу паралела дванаесторици јунака: пјесме су стилски, ритмички и садржајно веома различите тако да се у композицији поеме боре два принципа: принцип јединства и принцип посебности.

(2) У тексту поеме насловна лексема *двенадцатъ* протеже се као својеврсни (тематски) лајтмотив. Поред првог стиха седме пјесме, она се појављује још двапут: у другом стиху (првом дистиху) друге пјесме: „Идуť двенадцатъ человек.“ [2], и у другом стиху претпоследње пјесме: „...И идуť без имени святого / Все двенадцатъ — вдаль.“ [11]. У преводу је требало сачувати ту лексему-лајтмотив без обличке и творбене модификације, што смо ми и учинили: *Дванаест људи најпр'јед језди*. [2], *Ойей иде дванаест њих*, [7], *...Свих дванаест најред ње, / Боју се не моле*. [11]. Разлика у односу на оригинал очитује се у томе што смо ми у последњем примјеру лексему премјестили у први стих пјесме и што смо варирали предикат оригинала *идуť* (*језди, иде, ње*). Пошто број *дванаест* нема именичка својства, и у примјеру из седме пјесме морали смо додати неконгруентни атрибут (дванаест) *њих* (у два друга примјера он је већ био у оригиналу).

3. Симболика наслова садржи бар три семе. Једна је тематска, или садржајна, или денотативна. Она се тиче броја јунака (*дванаест људи*) који чине црвеногардијску патролу. Она има реалну историјску подлогу. Џон Рид (John Reed) у књизи *Десет*

дана који су *поштресли свијет* (*Ten Days That Shook the World*) пише да је у патроли било дванаест људи.

(1) Како је далеко испред патроле, а и високо изнад бура, Исус Христос, прва асоцијација је са дванаест апостола. Али одмах пада у очи противрјечност, и то двострука: црвеногардијци не знају да је Исус Христос испред њих, и Бога не помињу (у нашем преводу; у оригиналу је околионализам: „идут без имени святого“). Закључак је: они не могу бити апостоли.

(2) Асоцијација са дванаест апостола, дакле, само је формална, а суштинска је са дванаест разбојника из руске фолклорне и књижевне традиције, која је актуелизована Некрасовљевом „Легендом о два велика грешника“ из поеме *Ко у Русији добро живи*. Ову нијансу смисла истакла је Исидора Секулић у некрологу *Александар Блок (1880–1921)*: „То је, врло кратко речено, марш целог каоса руског преврата, оличена у дванаест разбојника, предвођених безумним Вањком са ножем“ (Nova Евгора, 1921, књ. 3. бр. 8, 236–237). Занимљиво је и значајно да је Блок и почео да пише поему од стихова „Ужъ я ножичком / Полосну, полосну!“ [8], гдје су му се као нарочито изражајна показала два сугласника *ж* (у нашем преводу овај сегмент оркестрације још више долази до изражаја: *Ўх шийд љу да ножем / Ожежем, ожежем!* ...).

4. Друга и трећа сема су асоцијативне, и оне уводе композициони и идејно-философски принцип поеме.

(1) Друга се сема не тиче само композиције него и жанра: то је *дванаестойјесмойворје* као вијенац пјесама (*Двенадцать* је поема-циклус лирских пјесама). При том је важно да пјесник композициону јединицу поеме не именује ни термином *глава* ни његовим синонимом *јеснь* него именицом *стиххойворение*, која указује на самостално пјесничко дјело, али дјело нераскидиво уплетено у пјеснички вијенац. Парадоксално звучи, али је очито да је свака од композиционих јединица дјела лирска пјесма, а тек заједно оне су поема (епско начело завршава дванаеста пјесма као круна)!

(2) Трећа сема указује на прелом епоха — на то да је *дванаестой саши* одзвонило старом свијету. То је најдубљи план значења: *дванаестой* као крај једног циклуса историје свијета, послје којега се неизбјежно рађа нови свијет и почиње нови историјски циклус, нова ера у развоју човјечанства.

5. У свим другим српским (и уопште: српскохрватским) преводима поема је насловљена друкчије него у нашем — *Дванаесторица*. Такав наслов има неке предности, али само на први поглед.

(1) Први разлог који би могао да иде у прилог таквом наслову везан је за именичка својства лексичко-граматичке ријечи и њену падежну парадигму. Број *дванаестой* је непромјенљив, тј. припада нултој парадигми, нема изражена именичка својства и такав наслов не асоцира довољно на конкретни садржај изворника, на број јунака поеме, тј. не преноси у довољној

мјери јединство конкретног (именичког) и апстрактног (бројног) — али такав наслов у складу је с ауторском концепцијом, преноси све слојеве значења наслова изворника и чува његову симболичку природу. Затим, необиљежени број *дванаест* има већу информативност, шире семантичко поље и већу синтаксичку спојивост, а и мање је предвидљив.

(2) Има један куриозитет, и он не иде у прилог наслова *Дванаесторица*: док је у оригиналу (и у нашем преводу) на сва три мјеста у тексту исти бројни облик из наслова (и у истом падежу), чиме се подвлачи његова симболичка функција, ниједан други преводилац не узима исти бројни облик на свим мјестима. Преводиоци на српски (српскохрватски) језик, дакле, не воде рачуна о симболичкој природи броја *дванадцать* и о кореспонденцији наслова и дјела.

6. Значајно је да је и број припадника „старог свијета“ који се појављује на сцени поеме такође дванаест (старица, буржуј, поета, поп, госпођа у астрагану и њена сабесједница, прости-тутка чији глас доноси вјетар, скитница, Каћка, Вањка, кочијаш и — гладни пас, једини „лик“ који пристаје уз патролу). Иако то није морао с намјером учинити, тј. концепцијски, као Мајаковски у *Мистерији-буф*, али у надахнућу, интуитивним осјећањем мјере, пјесник је саздао цјеловито умјетничко дјело које се одвојило од свог творца и, и за читаоца и за истраживача, објективна умјетничка реалност, која зрачи својом умјетничком истином.

(1) Помиње се у поеми и „нови свијет“, али само као парола. Учесници патроле баве се само рушењем старог свијета, али не и стварањем новог или обновог божијег свијета. То најбоље потврђују стихови који су у руском језику постали крилатема као фразеолошки жанр:

Мы на горе всем буржуям
Мировой пожар раздуем,
Мировой пожар в крови — [3].

Симболика дбја у поеми, која почиње првим двама стиховима у црно-бијелом контрасту који се протеже до краја дјела, није поларизована идеолошки, али јесте с аспекта ново/старо: црни ремен карактерише црвеногардијце споља, а црна срџба у души, док су припадници „старог свијета“ у дјелини снијега и леда...

(2) С ким се то бори, и с каквим успјехом, њих дванаест у патроли? С једним од својих (*Вањком*), који је одлучио да обуче солдатску униформу и придружи се онима на фронту који бране отачаство, али је још ту, у Петрограду: ни њега патрола не успијева побиједити; *Пећка* убија само *Каћку*, а једанаесторица осталих убијају у њему сваки покушај кајања. То је нови, немилосрдни концепт: не личи на кајање Бајица што су

случајно убили Ружу Касанову из *Горској вијенца*, па су тиме „од Бога дио изгубили,...

7. Осврнућемо се и на неке специфичне реалије у тексту поеме.

Уставојворна Скујишћина (р. *Учредительное Собрание*) — изабрана је на општим изборима у новембру 1917. године. Већину у њима су имали есери (партија социјалиста-револуционара), док је бољшевицима припала свега четвртина мјеста. Уставотворна Скупштина је отворена 5. јануара 1918. године, али је у ноћи између 5. и 6. јануара растјерана од стране бољшевикâ, анархистâ и плаћеникâ из прибалтичких земаља. Блок је почео да пише поему два дана касније.

Парола есера и њихових присталица била је „Вся власть Учредительному Собранию!“, а замијењена је бољшевичком паролем „Вся власть Советам!“.

8. *Каро кец* (р. *бубновъй туз*) — знак у облику ромба од црвеног штофа који је личио на кеца (аса) играћих карата; пришивао се на леђа и груди прслука робидјашâ како би, у случају бјекства, пратиоци могли да их нанишане.

9. *Керенке* (р. *керенки*) — папирни новац који је емитовала Привремена влада Керенског од августа 1917. године; у јануару 1918. био је увелико обезвријеђен инфлацијом.

10. *Одојци* (р. *портянки*) — правили су се од платна тако да се њима увије нога до чланка.

11. *Камашне* (р. *гетры*) — назувци, докољенице које не обухватају стопало; у Црној Гори тај дио обуће звао се *іеііе*, а носили су их мушкарци.

12. *Исус* — прије декрета бољшевикâ о реформи азбуке и ортографије од децембра 1917. (потврђеног декретом од децембра 1918) прва компонента Спаситељевог имена писала се са два *и* — прво је било (верзално) десетеричко **І** а друго осмеричко **и**, дакле: **Іисусъ**, док су старовјерци писали једно *И*. Блок тако пише како би остварио ритмику трохеја (руски: хорей).

Христос — у руском књижевном језику према адаптираном акузативу *Христа* (и осталим зависним падежима) у номинативу се користи неадаптирани облик, са завршетком *-ос*, као у грчком. Срби, као стари хришћански народ, и у номинативу користе адаптирани лик *Христѣ*, тј. није обавезан књишки облик *Христѣос*.

